

ЗМІСТ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ДО ТВОРЧОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ

Інна ЧЕРВОНЕЦЬ (Кіровоград)

У статті розглядається сутність та структура формування готовності вчителя до творчої самореалізації в практичній діяльності.

В статье рассматривается сущность и структура формирования готовности учителя к творческой самореализации в практической деятельности.

Ключові слова: готовність, творча самореалізація вчителя, компоненти готовності вчителя до творчої самореалізації, практична діяльність.

Сучасний етап розвитку освіти характеризується пошуком шляхів, способів і засобів вдосконалення, підвищення ефективності навчально-виховного процесу. У цьому контексті успіх реформування освіти в Україні значною мірою залежить від готовності вчителя до творчої самореалізації в практичній діяльності. Її актуальність пояснюється необхідністю розв'язання суперечностей, які утворилися між новими вимогами, запропонованими до педагогічної діяльності вчителя як цілісної особистості, суб'єкта освітнього процесу, здатного до самовизначення і саморозвитку, самореалізації, конструювання, та **реальним рівнем готовності вчителя до творчої самореалізації**, його готовності творчо вирішувати завдання школи. Тому на сучасному етапі актуальним постає питання формування готовності вчителя до творчої самореалізації у професійній діяльності.

Історія дослідження проблеми творчої самореалізації вчителя розглядалася багатьма дослідниками у екзистенціально-гуманістичній філософії М.Бахтіна, М.Бердяєва, А.Камю, Ж.Сартра; гуманістичній психології, яка ґрунтується на екзистенціалізмі А.Маслоу, К.Роджерса, Г.Олпорта, у наукових працях таких відомих психологів й педагогів, як В.Андрєєв, Б.Вульф, І.Демакова, В.Кан-Калик, О.Леонтьєв, А.Мудрик, В.Сластьонін, Ю.Фокін, В.Харкін, В.Якунін. Великий інтерес до проблеми самореалізації особистості становлять і праці українських вчених І.Беха, В.Муляра, В.Радула, Н.Волкової, В.Демиденко, Н.Комісаренко, О.Киричука, А.Ковальової, Н.Лосєвої, Н.Кривди, С.Сисоєвої.

Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що готовність до певного виду діяльності визначається як цілеспрямоване вираження особистості, яке включає її переконання, погляди, відносини, мотиви, почуття, вольові та інтелектуальні якості, знання, навички, уміння, установки (Л.В.Кондрашова, В.О.Моляко, О.Г.Мороз, В.О.Сластьонін). Треба обов'язково наголо-

сити на тому, що проблема готовності набуває розвитку в зв'язку з дослідженнями професійної діяльності. Тому перед тим, як визначити специфіку готовності вчителя до творчої самореалізації, доцільно розглянути суттєві теоретичні аспекти готовності вчителя до педагогічної діяльності, що дають можливість аналізувати її з різних сторін.

Метою нашого дослідження є розгляд сутності та структури формування готовності вчителя до творчої самореалізації на сучасному етапі.

У педагогіці сукупність професійно зумовлених вимог до вчителя визначається готовністю до педагогічної діяльності. Зміст формування готовності до творчої самореалізації визначається вимогами до педагогічної діяльності, до досвіду та якостей педагога.

Як зазначає С.Сисоєва якості особистості, які сприяють її самореалізації у житті і в професійній діяльності, необхідно розвивати у комплексі. Автор головну увагу звертає на розвиток домінуючих якостей особистості, які формують її здатність до творчої самореалізації та виділяє такі «базові» якості:

1. *Підсистема спрямованості*: позитивне уявлення про себе (адекватна самооцінка), бажання пізнати себе; творчий інтерес, допитливість; потяг до пошуку нової інформації, фактів; мотивація досягнення.

2. *Підсистема характерологічних особливостей особистості*: сміливість; готовність до ризику; самостійність; ініціативність; впевненість у своїх силах та здібностях; цілеспрямованість; наполегливість; вміння довести почату справу до кінця; працелюбність; емоційна активність.

3. *Підсистема творчих умінь*: проблемне бачення; здатність до висунування гіпотез, оригінальних ідей; здатність до дослідницької діяльності; розвинуте уявлення, фантазія; здатність до виявлення протиріч; здатність до подолання інерції мислення; вміння аналізувати, інтегрувати та синтезувати інформацію; здатність до міжособистісного спілкування.

4. *Підсистема індивідуальних особливостей психічних процесів*: альтернативність мислення; дивергентність мислення; точність мислення; готовність пам'яті; асоціативність пам'яті; цілісність, синтетичність, свіжість, самостійність сприйняття; пошуково-перетворюючий стиль мислення тощо [4, 164].

Н.Волкова зауважує, що педагогічна діяльність завжди пов'язана з перетвореннями,

тому творчість - об'єктивна професійна необхідність у діяльності вчителя. Вона дає вчителю можливості для постійного пошуку нового, забезпечує формування педагогічного мислення, уваги, пам'яті, емоційно-вольової і поведінкової сфер, ціннісних орієнтацій, сприяє досягненню успіхів у різних видах педагогічної діяльності. Специфічним результатом творчої самореалізації вчителя є його готовність до подальшого професійного вдосконалення, оптимізації своєї праці[1, 491].

І.Дичківська розглядає професійну готовність як таку, що є закономірним результатом спеціальної підготовки, самовизначення, освіти й самоосвіти, виховання й самовиховання. Це - психічний, активно-дієвий стан особистості, складна її якість, система інтегрованих властивостей[2, 277].

Зрозуміло, що така готовність не є природженою: вона формується як синтез властивостей та якостей особистості, і рівень її можна змінити за допомогою свідомої, цілеспрямованої роботи над собою.

В.Сластьонін визначає готовність до педагогічної діяльності як систему підготовленості до успішного виконання професійно-педагогічних функцій, що включає такі складові: психологічна готовність (сформована установка на педагогічну діяльність, наявність інтересу до предмета та потреба в самоосвіті, розвинуте професійне мислення); науково-теоретична готовність (наявність повного об'єму необхідних спеціальних знань); практична готовність (наявність сформованих на відповідному рівні професійних умінь і навичок); психофізіологічна готовність (наявність відповідних передумов для оволодіння педагогічною діяльністю; відповідна сформованість професійно значущих особистісних якостей); фізична готовність (відповідність стану здоров'я і фізичного розвитку вимогам педагогічної професії)[5, 205].

Готовність виникає внаслідок досвіду людини, який ґрунтується на формуванні позитивного ставлення до діяльності, усвідомленні мотивів і потреб у неї, об'єктивації її предмета і способів взаємодії з ним.

Як відомо, творчість – це завжди створення нового, оригінального, соціально значущого продукту. Для розвитку творчої особистості учня, потрібно щоб учитель був творчим, а тому відображення творчості вчителя – це рівень творчого розвитку його учнів.

С.Мельничук виділяє наступні ознаки творчості вчителя:

- здатність особистості помічати і формувати альтернативи, піддавати сумніву на

перший погляд очевидне, уникати поверхових формулювань;

- уміти вникати в проблему, бачити перспективу;

- здатність відмовитися від орієнтації на авторитети;

- уміння побачити знайомий об'єкт зовсім з іншого боку, в новому контексті;

- готовність відмовитися від теоретичних суджень, відійти від звичних життєвих установок;

- легкість асоціювання і здатність до швидкого і вільного переключення думок, мислення, здатність викликати у свідомості образи і створювати з них нові комбінації;

- здатність до оцінювальних суджень і критичність мислення (уміння обрати одну із альтернатив до її перевірки, здатність до переносу рішень);

- готовність пам'яті (великий обсяг систематизованих знань, їх упорядкованість);

- здатність до узагальнення і відкидання несуттєвого;

- креативність, тобто здатність перетворювати педагогічну діяльність у творчий процес[3, 4].

С.О.Сисоева виділяє такі специфічні ознаки педагогічної творчості вчителя:

- суб'єктами взаємодії є особистість дитини та особистість учителя, які перебувають у постійному розвитку;

- співтворчий характер суб'єктів педагогічного процесу;

- можливість постійної суб'єктивної новизни та оригінальності процесу й результату;

- обмеженість творчої діяльності суб'єктів навчально-виховного процесу часом;

- вплив на педагогічну творчість чинників, які важко передбачити.

Педагогічна творчість учителя, на думку вченої, багатоскладова, пов'язана з розв'язанням суперечностей, проблемних ситуацій, з наявністю об'єктивних (соціальних і матеріальних) і суб'єктивних (знання, уміння, професійні навички, характерологічні особливості, мотивація, творчі уміння) умов для творчості; об'єктивною чи суб'єктивною новизною та оригінальністю процесу й результату; із соціальною і особистісною значущістю та прогресивністю; з діалектичною взаємообумовленістю впливу на розвиток як учня, так і вчителя зовнішніх чинників і внутрішнього саморуху особистості (виховання і самовиховання, розвиток і саморозвиток)[4, 167-168].

Успішність творчої діяльності передбачає, що вчитель усвідомлює практичну значущість не лише в професійному, а й особистому рівні. Тому включення вчителя в творчий процес

неможливий без урахування його професійної та особистої готовності до творчої самореалізації в освітній діяльності.

Виходячи з цього, можна стверджувати, що готовність до творчої самореалізації – це особливий особистісний стан, який передбачає наявність у педагога мотиваційно-ціннісного ставлення до професійної діяльності, володіння ефективними способами і засобами досягнення педагогічних цілей, здатності до творчості і рефлексії.

З погляду вищезазначеного, ми розглядаємо структуру готовності вчителя до творчої самореалізації що включає мотиваційний, когнітивний, креативний та рефлексивний компоненти.

Наведемо характеристику головних, на наш погляд, компонентів готовності вчителя до творчої самореалізації.

1. Мотиваційний компонент готовності вчителя до творчої самореалізації.

На наш погляд, системоутворюючим компонентом готовності вчителя до творчої самореалізації є *мотиваційний*, тому що саме від мотивів залежить особистісний сенс діяльності.

Передовсім слід відзначити, що на процес самореалізації, певним чином, впливає мотивація професійної діяльності, оскільки мотивація є підґрунтям дій людини. До мотивації професійної діяльності слід віднести: грошовий заробіток, прагнення до просування в кар'єрі, прагнення уникнути критики з боку керівника або колег, прагнення уникнути можливих покарань або неприємностей, потреба в досягненні соціального престижу й поваги з боку інших, задоволення від самого процесу й результату роботи, можливість якнайповнішої самореалізації в даній діяльності (К.Замфір).

Якщо для особистості має значення діяльність як така, то слід говорити про внутрішній тип мотивації. Якщо ж в основі мотивації професійної діяльності лежить прагнення до задоволення інших потреб, зовнішніх відносно змісту самої діяльності (мотиви соціального престижу, зарплати тощо), то в такому разі слід говорити про зовнішню мотивацію.

Перш за все необхідно формувати у вчителя відповідні потреби і мотиви. Мотив – це стійка внутрішня властивість особистості, що з середини спонукає її до здійснення визначених дій. Для цього необхідно провести експертизу мотиваційної структури особистісних якостей педагогів.

2. Когнітивний компонент готовності вчителя до творчої самореалізації.

Цей компонент є результатом пізнавальної діяльності вчителя, тому вимагає від нього

володіння професійними знаннями, вміннями та якостями. Науковці виокремлюють володіння вчителем такою системою професійних знань та умінь, яку утворюють:

- загальнокультурні знання (знання про людину, її становлення, розвиток у реальній соціокультурній дійсності; спеціальні знання з культурології, соціології, етики, естетики, деонтології, економіки, права, управління);

- психологічні знання (знання загальних характеристик особистості: спрямованість, характер, темперамент, здібності; особливостей перебігу психологічних процесів (мислення, пам'ять, увага та ін); методів психологічного дослідження закономірностей навчання і виховання: психологічні основи навчання і виховання; закономірностей і особливостей вікового розвитку учнів, особливостей засвоєння навчального матеріалу відповідно до індивідуальних та вікових характеристик; особливостей навчально-пізнавальної та комунікативної діяльності учнівського колективу, конкретного учня, взаємодії і спілкування; умінь застосувати набуті знання у педагогічній діяльності, володіння способами і прийомами психічної саморегуляції, технологіями подолання професійної деструкції, рефлексією);

- педагогічні знання (знання основних теорій формування і розвитку особистості, провідних ідей і закономірностей цілісного педагогічного процесу, законів, принципів педагогіки і психології, основних форм діяльності тощо; конструювання навчально-виховного процесу; вирішення практичних завдань навчання і виховання в конкретних умовах; знання про основні напрями і зміст праці вчителя, сутність і особливості професійно-педагогічної діяльності, розвиток педагогічної і психологічної науки, професійну підготовку, позитивні та негативні сторони своєї професійної діяльності, особистісні якості з професійно-педагогічного вдосконалення);

- знання з методики викладання предметів, методики виховної роботи, дидактики (підготовка і проведення уроків, організація діяльності школярів), знання педагогічної техніки (способів вирішення педагогічних задач і ситуацій, проведення дослідницької роботи), необхідні для організації і ефективного оволодіння знаннями дає змогу вчителю набуті такі професійні вміння: *інтелектуальні вміння*, які виявляються у здатності ефективно виконувати операції логічного мислення (аналіз, синтез, порівняння, класифікація, виділення головного та ін.); утворюють інтелектуальну основу професійної праці, сприяють розвитку педагогічного мислення,

формуванню глибоких знань; *аналітичні вміння*, через які виявляється узагальнене вміння педагогічно мислити: діагностувати педагогічні явища, аналізувати їх складові (умови, причини, мотиви, засоби, форми та ін.), знаходити способи оптимального вирішення педагогічних проблем; *прогностичні вміння*, що виявляються у прогнозуванні педагогічного процесу, побудові образу кінцевого результату діяльності, складанні плану дій для досягнення поставленої мети; розвитку особистості та її соціальних відношень; *проективні вміння*, що полягають у конкретизації педагогічного прогнозування в планах навчання і виховання, обґрунтуванні способів і етапів їх реалізації: підбір змісту педагогічного процесу, визначення основних видів діяльності тощо; *рефлексивні вміння*, котрі виявляються в уміннях вчителя аналізувати власну професійну діяльність: правильність постановки мети і завдань, адекватність змісту педагогічного процесу поставленим завданням, відповідність форм, методів, засобів навчання індивідуальним і віковим особливостям тих, хто навчається тощо; *мобілізаційні вміння*, що виявляються в розвитку інтересу, формуванні мотивації до навчального процесу, стимулюванні до саморозвитку й творчості, забезпеченні умов для ефективної самореалізації особистості тощо; *інформаційні вміння*, що передбачають отримання, систематизацію знань, їх адаптацію до педагогічного процесу, організації їх чіткої та ефективної передачі; *розвиваючі вміння*, які спрямовують взаємодію з учнями задля створення умов для всебічного розвитку їх особистості (психічних процесів, властивостей); *орієнтаційні вміння*, спрямовані на формування ціннісних установок особистості, її світогляду; стимулювання стійкого інтересу до навчання, організації діяльності з метою прояву і закріплення соціально значущих якостей; організації спільної творчої діяльності з метою розвитку соціально значущих якостей учнів; *перцептивні вміння*, що виявляються в загальному умінні сприймати й розуміти партнерів по взаємодії; адекватно інтерпретувати поведінку, протистояти стереотипам сприйняття тощо; *комунікативні вміння*, спрямовані на організацію педагогічного спілкування: встановлення психологічного контакту з учнями, їхніми батьками, колегами, обмін інформацією, вміння регулювати й управляти процесом, налагоджувати зворотній зв'язок, педагогічно доцільні відносини[1, 477-480].

Тому, на нашу думку, основою творчої самореалізації вчителя у професійній

діяльності є, перш за все, володіння теоретичними та методичними знаннями та вміння використовувати їх на практиці, володіння професійними та особистісними якостями, здібностями, індивідуальним стилем діяльності.

3. Креативний компонент готовності вчителя до творчої самореалізації.

Як відомо, кожна людина від природи наділена творчим потенціалом, який обов'язково необхідно розвивати. У структурі творчого потенціалу центральною складовою є креативність – здатність до творчості.

Ознаками креативності є здатність до створення нового, нетрадиційний підхід до організації навчально-виховного процесу, вміння творчо вирішувати будь-які професійні проблеми, взаємодіяти з вихованцями, колегами, батьками дітей, уміння розвивати креативність дітей, що втілювалося б у їх поведінці[2, 285].

Розглянемо основні характерні риси педагогічної креативності вчителя: високий рівень соціальної і моральної свідомості, чутливість вчителя до проблем; реалістичність мислення, вміння бачити об'єкт у його складності і багатогранності; широта і дивергентність мислення, здатність до виокремлення і аналізу різних шляхів досягнення мети; оригінальність, швидкість, гнучкість мислення, здатність перебудовувати способи діяльності відповідно до умов, рефлексивно оцінювати отримані результати, критичність мислення, вміння правильно оцінювати свій власний негативний досвід і прагнення до самореалізації; захопленість справою як покликанням; автентичність особистості (шира відверта поведінка), незалежність у судженнях; упевненість у власних силах, ініціативність тощо. У цьому контексті науковці виділяють чотири типи виявлення креативності:

1. Оригінальність – здатність продукувати ситуації, незвичайні відповіді, рішення.

2. Семантична гнучкість – здатність визначати функції об'єкта й пропонувати різні способи його використання.

3. Образна адаптивна гнучкість – здатність визначати функції об'єкта, щоб побачити в ньому нові можливості.

4. Семантична стихійна гнучкість – здатність знаходити різноманітні ідеї для відносно обмеженої ситуації.

Домінантна ідея креативного компоненту готовності вчителя до творчої самореалізації полягає в здатності до розкриття своїх здібностей та реалізації їх у практичній діяльності.

Перш за все, необхідно створити умови професійної діяльності, що спонукають вчителя до самореалізації і тим самим

формують спроможність до творчості. Для цього необхідно провести його експертизу (діагностику, оцінювання та прогнозування), а за її результатами провести корекційну роботу щодо вироблення моделі створення та формування творчої самореалізації в загальноосвітньому навчальному закладі.

4. Рефлексивний компонент готовності вчителя до творчої самореалізації.

Рефлексивний компонент готовності вчителя до творчої самореалізації характеризує здібності вчителя до самопізнання, самовизначення та осмислення ним свого духовного світу, власних дій і станів, ролі та місця у професійній діяльності. Успіх розв'язання складних завдань навчання і виховання молоді найбільшою мірою залежить від учителя, його майстерності, самореалізації в професійній діяльності. Професія вчителя потребує пізнання себе як вчителя: який Я вчитель, чи маю Я здатність до викладання, до роботи з дітьми. Вона передбачає постійний рух вперед, спрямованість на особистісне і професійне зростання. Адже прагнення людини до самореалізації зумовлено зростанням її потреб, соціокультурним розвитком.

Крім того, слід зазначити, що рефлексія – це не тільки розуміння, аналіз себе і своїх вчинків, а й з'ясування того, як навколишні люди розуміють вчителя, його особистісні якості, емоційні реакції та когнітивні уявлення. При цьому слід підкреслити, що успішність самореалізації, саморозуміння, самоприйняття визначають інші люди. Вона має бути визнаною і схваленою важливими і авторитетними для вчителя особами (директором, колегами, учнями, батьками).

Таким чином, підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновки, що готовність

до творчої самореалізації вчителя – особливий особистісний стан, який передбачає у вчителя мотиваційно-ціннісне ставлення до професійної діяльності, володіння ефективними способами і засобами досягнення педагогічних цілей, здатності до творчості, необхідними професійними знаннями, вміннями та навичками.

Слід наголосити, що формування творчої самореалізації вчителя – це неперервний, гнучкий процес, який потребує наполегливої й сумлінної праці вчителя над собою, включення механізмів, тобто внутрішніх чинників, що сприяють успішній та повній самореалізації вчителя в професійній діяльності, адже творча самореалізація в учителя формується не стихійно, не автоматично, а залежить від власного бажання досягати високого рівня творчої самореалізації.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Волкова Н.П. Педагогіка: Навч. посіб. Вид. 2-ге, перероб., доп. – К.: Академвидав, 2007. – 616с.
2. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник. - К.: Академвидав, 2004. – 352с.
- 3.С. Мельничук Проблеми формування творчої особистості у вітчизняній педагогіці // Наукові записки. – Випуск 63. – Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2005.- 240с.
- 4.С.О.Сисоева. Педагогічна творчість учителя: визначення, теоретична модель, функції підготовки // Педагогіка і психологія. -1998. - №2. – С.161-173.
- 5.Сластенин В.А. Формирование личности учителя в процессе его профессиональной подготовки. – М.: Педагогика, 1986. – 215с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Червонець Інна Володимирівна – аспірантка кафедри педагогіки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: формування готовності вчителів початкових класів до творчої самореалізації в освітній діяльності.

ДІЯЛЬНІСТЬ « ШКІЛ СПРИЯННЯ ЗДОРОВ'Ю» В УКРАЇНІ З ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ШКОЛЯРІВ

Валентина ЧЕРНІЙ (Кіровоград)

У статті здійснено аналіз розвитку і діяльності Шкіл сприяння здоров'ю в Україні на прикладі навчальних закладів Запоріжжя, Харкова, Кривого Рогу. Розкрито головні напрями роботи з формування у школярів здорового способу життя в навчально-виховній діяльності Шкіл сприяння здоров'ю та показано ефективність створення в зазначених освітніх закладах системи роботи зі збереження та зміцнення здоров'я учнів.

В статті осуществлен анализ развития и деятельности Школ укрепления здоровья в Украине на примере учебных заведений Запорожья, Харькова, Кривого Рога. Раскрыты основные направления по формированию здорового образа жизни учеников в учебно-воспитательной деятельности Школ укрепления здоровья и показана эффективность образования в названных

учебных заведениях системы работы по сохранению и укреплению здоровья учеников.

Ключові слова: здоров'я, здоровий спосіб життя, Школа сприяння здоров'ю.

Постановка проблеми. Здоров'я підрастаючого покоління – це інтегративний показник суспільного розвитку, могутній фактор впливу на економічний і культурний потенціал країни, забезпечення сталого національного розвитку. Тому проблема формування здорового способу життя дітей та підлітків належить до найактуальніших проблем першочергової важливості, вирішення